

МІЛІЦЭЙСКІ ДЭТЭКТЫЎ У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Уводзіны. Сёння цяжка аспрэчваць той факт, што развіццё масавай літаратуры пачало набываць глабалізуючы характар. Да «масавых» літаратурных жанраў прынята залічваць дэтэктыў, любоўны (жаночы) раман, фантастыку і літаратуру «жахаў».

Важную плынь сярод гэтых жанраў у сучаснай беларускай літаратуры складаюць дэтэктыўныя творы. Вядома, што «дэтэктыў (англ. detective ад лац. detectio раскрыццё) — літаратурны твор, сюжэт якога будзеца на раскрыцці загадкавай тайны, звязанай са злачынствам» [1, с. 411]. Дадзены жанр з'яўляецца аб'ектам пільнай увагі і даследавання не толькі навукоўцаў, але і чытачоў, што падкрэслівае арыгінальнасць і займальнасць такога віду літаратуры.

Асноўная частка. У беларускім літаратуразнаўстве ў межах дэтэктыўнай прозы традыцыйна вылучаюць дзве асноўныя плыні: гістарычную, пачынальнікам якой лічыцца Уладзімір Караткевіч, і міліцэйскую. Першая актыўна распрацоўваецца беларускамоўнымі творцамі, другая — рускамоўнымі пісьменнікамі.

Сярод жанраў сучаснага беларускага дэтэктыва вылучаецца міліцэйскі дэтэктыў, які карыстаецца вялікай папулярнасцю. Вытокі міліцэйскага дэтэктыва знаходзяцца ў сацыяльна-бытавой прозе. Іх аўтарамі, як правіла, становяцца былыя супрацоўнікі праваахоўных органаў, якія ўжо маюць дастатковы жыццёвы і прафесійны вопыт, што дапамагае ствараць па-сапраўднаму якасныя мастацкія творы з праўдападобнымі сюжэтамі. У беларускай літаратуры ў гэтым плане адметныя творы В. Праўдзіна і М. Чаргінца.

Асаблівае міліцэйскага дэтэктыва заключаецца ў паказе рэальнай міліцэйскай работы, якая выяўляецца ў фіксацыі злачынства, узяцці сітуацыі «на кантроль», зборы доказаў, следстве, вызначэнні падазронах, зборы інфармацыі, сачэнні, арышце, допытах і, нарэшце, прызнанні. Далей — суд і «тэрмін». Як адзначае С. Саладоўнікаў, «праца гэтая хоць і нудная, але, каб пісаць сапраўды добрыя дэтэктывы, а не псіхалагічныя раманы на ўзор А. Крысці, яе патрэбна ведаць. Ды і кожную работу можна вывучыць толькі знутры, займаючыся ёю, а не назіраючы збоку падчас якой-небудзь “творчай камандзіроўкі”» [2, с. 123].

Плённа працуе на «дэтэктыўнай ніве» былы супрацоўнік крымінальнага вышуку, генерал-лейтэнант унутраных спраў горада Мінска Мікалай Чаргінец, які з'яўляецца старшынёй Саюза пісьменнікаў Беларусі. Менавіта М. Чаргінец увёў у беларускую літаратуру так званы міліцэйскі дэтэктыў. Досвед працы М. Чаргінца ў крымінальным вышуку адыгрывае не апошняе ролю пры напісанні ім уласных твораў. Усё гэта ўплывае на стылістыку і мастацкія асаблівасці яго дэтэктываў, змушае задумацца над эстэтычнай вартасцю гэтага жанру.

Асаблівай увагі заслугоўвае зборнік дэтэктыўных апавесцей М. Чаргінца «Служба дні і ночы», заснаваная на рэальных падзеях. Творы, сабраныя ў гэтай кнізе, аб'яднаны аднымі героямі, галоўны з якіх — капітан міліцыі, а затым і маёр Ветраў. Знакамітыя раманы М. Чаргінца 1980-х гадоў: «Вам — заданне», «За секунду да стрэлу» — перавыдаваліся каля двух дзясяткаў разоў, а частка яго твораў экранізавана. З-пад пяра гэтага аўтара выйшла амаль паўсотні займальных кніг мастацкай прозы, большасць з якіх — вострасюжэтныя дэтэктывы. За разнапланавыя дасягненні ў галіне культуры і навукі ў 1998 годзе імя Мікалая Чаргінца ўнесена ў Кнігу рэкордаў Гінеса [3, с. 6].

Да міліцэйскіх дэтэктываў М. Чаргінца можна аднесці апавесці «Фінал краба», «Следства працягваецца» і «Сышчык». У прадмове да апавядання «Фінал краба» Васіль Быкаў даў высокую ацэнку гэтага твора: «Для искусства, как и для истории, особую ценность имеют свидетельства очевидца, участника, человека бывшего, который знает все о предмете своего повествования и даже немножко больше. Эта ценность еще увеличивается, когда автор, помимо собственного жизненного опыта и знаний, обладает и литературным талантом, который позволяет ему с наибольшей полнотой и доходчивостью донести суть событий и дать свою им оценку. Николай Чергинец относится к числу именно таких людей» [4, с. 221]. Сюжэт гэтай кнігі складае гісторыя выкрыцця шайкі злачынцаў, якую ўзначальвае вопытны злодзей-мядзведнік Кракет-Краб, які «спецыялізуецца» на буйных крадзяжах з дзяржаўных сейфаў. Злачынцы тут, як і ў іншых творах М. Чаргінца, дзейнічаюць хітра, справіцца з імі нялёгка. Але на іх шляху з'яўляюцца мужныя людзі — працаўнікі крымінальнага вышуку (маёр Ветраў, палкоўнік Севідаў, інспектар Майскі, лейтэнант Скалаў і інш.). Міліцэйскім дэтэктывам М. Чаргінца, як і многім іншым яго творам, уласціва такая асаблівасць, як акцэнт на рэальных, нявыдуманых фактах, якія мелі месца ў сучасным жыцці.

Яшчэ адным прадстаўніком міліцэйскага дэтэктыва можна лічыць Віктара Праўдзіна, які таксама, як і М. Чаргінец, шмат гадоў быў на аперацыйнай рабоце. Ён з'яўляецца аўтарам твораў «Візіцёр з Поўначы» (1991),

«Боль (Сповідзь міліцыянера)» (1996), «Экзумацыя» (1997), «Вяртанне з апраметнай» (1999), «Шлях да Галгофы» (2002), «Нелюбімыя гінуць» і інш. Яго дэтэктывам уласцівы дынамічны сюжэт, строгая логіка развіцця дзеяння. Росшукамі ў такіх творах займаюцца прафесіяналы, а матэрыялам для сюжэтаў часта з'яўляюцца рэальна задакументаваныя злачынствы.

У якасці прыкладу «міліцэйскага дэтэктыва» можна прывесці раман В. Праўдзіна «Танцавальны марафон». У цэнтры аповеду прадстаўлена барацьба аддзела мінскай міліцыі з магутнай мафіёзнай сеткай, якая займаецца продажам наркатыкаў і гандлем людзьмі. Падаецца шырокая жыццёва верагодная панарама крымінальнага свету, паказана прафесійная дзейнасць лепшых прадстаўнікоў праваахоўных органаў. Твор складаецца з некалькіх сюжэтных ліній, арганічна знітаных паміж сабой. Падзейна разгалінаваная структура твора спрыяе падрабязнаму паказу цэлага шэрагу таямніц і забойстваў. Сярод шматлікіх крымінальных загадак у рамане галоўнай з'яўляецца справа, у раскрыцці якой удзельнічае малады лейтэнант міліцыі Хмара. Менавіта на яе па прынцыпу «спіралі» пачынаюць накручвацца ўсё новыя і новыя здарэнні, адпаведна пашыраецца і кола сышчыкаў, бо дзеянне не абмяжоўваецца пэўнымі рамкамі, а разгортваецца ў часе і прасторы.

У цэнтры твора — асоба падпалкоўніка Мікуліча. Гэта вобраз мудрага настаўніка з вялікім жыццёвым вопытам і трывалымі маральна-этычнымі прынцыпамі. Менавіта ён, звярнуўшы ўвагу на дробязі ў справе Шапавалава, прызнанай няшчасным выпадкам, раскручвае шэраг значных падзей. Па словах А. Чароты, у аўтара «атрымалася стварыць тое, да чаго павінны імкнуцца пісьменнікі-дэтэктыўшчыкі, ён змог выканаць адну з галоўных задач дэтэктыва — даць магчымасць чытачу інтэлектуальна адпачыць, разгадаць “крымінальную крыжаванку”» [5, с. 7].

Увогуле ў структуры міліцэйскага дэтэктыва можна вылучыць тры этапы: загадка (здзяйсненне якога-небудзь злачынства, часцей за ўсё забойства, ход расследавання і выкрыццё (раскрыццё злачынства). Гэтыя элементы адпавядаюць структурным асаблівасцям любога мастацкага твора: завязцы, кульмінацыі і развязцы. Такая структура характэрна і для твораў М. Чаргінца і В. Праўдзіна.

Заклучэнне. Жанр міліцэйскага дэтэктыва распаўсюджаны ў сучаснай беларускай прозе. Галоўнай мэтай, якую ставяць перад сабой аўтары твораў дадзенага жанру, з'яўляецца не простае займанне вольнага часу чытача, а развіццё яго круглагаду і інтэлекту, падштурхоўванне да роздуму. Чытач нібы сам выступае ў ролі «следчага», спрабуе разгадаць перыпетыі жыццёвых лёсаў.

Безумоўна, міліцэйскі дэтэктыў можа напісаць толькі той аўтар, які мае непасрэднае дачыненне да гэтай сферы дзейнасці, ведае яе спецыфіку знутры. Менавіта таму атрымліваюцца творы з займальнымі і праўдападобнымі сюжэтамі, якія ўражваюць чытача і абуджаюць чалавечую свядомасць. Міліцэйскія дэтэктывы могуць стаць «навуковым дапаможнікам» для маладых супрацоўнікаў міліцыі.

Дзякуючы творчасці Мікалая Чаргінца і Віктара Праўдзіна беларуская літаратура змагла пашырыць жанравы дыяпазон дэтэктыўнай прозы, вылучыць такую своеасаблівую яе разнавіднасць, як міліцэйскі дэтэктыў, які сёння мала распрацаваны і даследаваны.

Спіс цытуемых крыніц

1. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск : Беларус. энцыкл. ім. П. Броўкі, 1984. — Т. 2. — 726 с.
2. Грушэцкі, А. Беларускі дэтэктыў. Міфы і рэальнасць / А. Грушэцкі // ЛіМ. — 2014. — 18 ліп. — № 28. — С. 6.
3. Саладоўнікаў, С. «Следства працягваецца...» (аб творчасці Мікалая Чаргінца) / С. Саладоўнікаў // Польша. — 2007. — № 10. — С. 122—137.
4. Чергинец, Н. И. Следствие продолжается. Финал Краба : повести / Н. И. Чергинец. — Мінск : Маст. літ., 1986. — 351 с.
5. Чарота, А. Інтэлектуальная крыжаванка / А. Чарота // ЛіМ. — 2005. — 17 чэрв. — С. 7.

УДК 821.161.3`06-312.2*Рублеўская

І. Д. Байдак

Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны», Гомель

ГАТЫЧНЫЯ ЭЛЕМЕНТЫ Ў ТВОРАХ ЛЮДМІЛЫ РУБЛЕЎСКОЙ

Уводзіны. Гатычны раман, які з'явіўся ў другой палове XVIII стагоддзя, працягвае і сёння плённа развівацца. Для сучасных твораў названага накірунку характэрны сінтэз гатычнай традыцыі з дэтэктыўнымі, містычнымі, любоўнымі, псіхалагічнымі элементамі.

У сучаснай беларускай літаратуры адзнакі гатычнай прозы ярка прадстаўлены ў творах Л. Рублеўскай. Пісьменніца з «лёгкай рукі» распавядае містычныя гісторыі, якія адбываліся з яе героямі. Прадметам аналізу з'яўляюцца творы «Скокі смерці», «Ночы на Плябанскіх млынах», «Жаніх панны Данусі».